

ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΟΝ 7^ο ΑΙΩΝΑ Π.Χ.
ΩΣ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Επιστημονική επιμέλεια:
Δ.Β. ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ

ΜΕΛΕΤΕΣ & ΛΗΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ 3^Η ΕΚΘΕΣΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΟΝΙΜΗΣ
ΕΚΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ

ΛΗΜΜΑΤΑ

6. Εγχώρια οπισθόμητη πρόξους

Γύρω στο 540 π.Χ.

Σίνδος, Τάφος 66

A.E. 8329

Μέγιστο ύψος 0,15μ. Μέγ. διάμετρος 0,112μ.

Πηλός ερυθρωπός, σχετικά καθαρός, με πολλά ψήγματα άμμου

Διατηρείται αέριαι. Υπάρχουν ορισμένες απολεπίσεις στο κόκκινο γάνωμα και στο επίχρισμα που καλύπτει το σώμα του αγγείου.

Το χείλος, ολόκληρος ο λαιμός και η ράχη της λαβής καλύπτονται με ερυθρό γάνωμα, ενώ το σώμα του αγγείου έχει καλυφτεί εξωτερικά με ένα πολύ λεπτό επίχρισμα που έχει το χρώμα του πηλού. Το αγγείο, που χαρακτηρίζεται από έντονη παρουσία στίλβωσης στο σώμα του, πιθανόν έχει γίνει σε ένα κεραμικό εργαστήριο του βορειοελλαδικού χώρου, όπου το σχήμα έχει μακρά παράδοση.

Βιβλιογραφία

Βοκοποπούλου, Ι., Α. Δεσποίνη, Β. Μισαηλίδου & Μ. Τιβέριος. 1985. Σίνδος. Κατάλογος της Έκθεσης, 225κ.ε. αριθ. 361 (Μ. Τιβέριος).

Tiverios, M.A. 1985-86. Archaische Keramik aus Sindos. Μακεδονικά 25, 79, 81 και πίν. 2B.

Τιβέριος, Μ.Α. 1988. Εγχώρια κεραμική του 6ου και 5ου αι. π.Χ. από τη Σίνδο. ΑΕΜΘ 2, 299.

B. Σαρπανιδή

7. Δακτυλιόσχημος ασκός

6ος-5ος αι. π.Χ.

Τούμπα Θεσσαλονίκης (νεκροταφείο)

ΜΘ 406

8. Ιωνίζουσα ωκέλυφη άποδη κύλικα

Αρχαίοι χρόνοι

Καραμπουρνάκι, Τούμπα/Αρχαίος Οικισμός, Τομή 27/79δ, λάκκος ΒΔ γωνίας

K2001Δ.428

Ύψος 0,08μ. Διάμ. χείλους 0,19μ. Χορδή λαβής 0,08μ.

Πηλός καθαρός με λίγα ψήγματα άμμου και λίγες προσμίξεις. Χρώμα πηλού ερυθρωπό κίτρινο (5 YR 6/6).

Συγκολλημένη από 22 όστρακα. Σώζεται σχεδόν αέριαι.

Λείπουν μικρά τμήματα από το σώμα και το χείλος. Το αγγείο έχει υποστεί μεγάλη παραμόρφωση κατά την όπτηση. Ολόκληρη η κύλικα, εξωτερικά και εσωτερικά, καλύπτεται με ερυθρωπό ανισοπαχές «γάνωμα» κατά τύπους απολεπισμένο.

Άποδη κύλικα, χωρίς σαφή διαμόρφωση του χείλους και της βάσης. Το αγγείο ανήκει στην κατηγορία των ιωνίζοντων ωκέλυφων, τα οποία ήταν προϊόντα ενός ντόπιου εργαστηρίου που δρούσε κατά τη διάρκεια της αρχαϊκής εποχής στο Καραμπουρνάκι. Βλ. σχετικά την περιγραφή στην κύλικα K2001Δ.417.

Το αγγείο βρέθηκε μαζί με τις κύλικες K2001Δ.417

και K2001.Δ431 στον απορριμματικό λάκκο του κεραμικού εργαστηρίου που εντοπίστηκε στον αρχαίο οικισμό στο Καραμπουρνάκι. Για τον λάκκο και το περιεχόμενό του βλ. περιγραφή στην κύλικα K2001Δ.417.

Βιβλιογραφία

Για τη βιβλιογραφία του αγγείου αυτού και τα σχετικά με το εργαστήριο στο οποίο ανήκει βλ. κύλικα K2001Δ.417.

Δ. Τσαφάκη

9. «Κάναστρο» τοπικού εργαστηρίου

Τέλη 6ου αι. π.Χ. ή γύρω στο 500 π.Χ.

Από το Καραμπουρνάκι (Μικρό Έμβολο) Θεσσαλονίκης, αρχαίος οικισμός

Προέρχεται από «λάκκο απορριμμάτων» που ανασκάφηκε ανάμεσα σε κτίσματα του αρχαίου οικισμού στην τούμπα του πρώην στρατοπέδου Κόδρα (Καλαμαριά). Βρέθηκε στην τομή 22-91δ, σε βάθος: 2,80-3,10 και 3,10-3,30 μ., στις 31/7 και 1/8/1997).

K. 97 E1A

Ύψος 0,062μ. Διάμετρος χείλους 0,0155-0,016μ. Διάμετρος βάσης 0,067μ.

Μήκος λαβής 0,028μ. Πλάτος λαβής 0,052μ. Διάμετρος λαβής 0,016 μ.

Πηλός καθαρός, ερυθροκίτρινος (Munsell 2.5 YR 6/6)

Συγκολλήθηκε από πολλά θραύσματα αλλά σώζεται σχεδόν αέριαι. Λείπουν μικρά τμήματα του χείλους και δύο τριγωνικά θραύσματα από το σώμα. Πολύ καλή διατήρηση της αρχικής επιφάνειας, με ελάχιστο ίζημα σε ορισμένα σημεία.

Το χείλος σχηματίζει στενό οριζόντιο περιχειλωμά και είναι ελαφρώς παραμορφωμένο. Μια ρηχή αυλάκωση περιτρέχει όλο το σώμα του αγγείου, ακριβώς κάτω από τη λαβή. Η οριζόντια λαβή είναι ταινιωτής (ή ελλειπτικής;) διατομής, με μικρό άνοιγμα, και σχηματίζει κωδωνόσχημη διαμόρφωση, κάτι που συνηγορεί για τη χρονολόγηση του αγγείου στα υστεροαρχαϊκά χρόνια. Εξωτερικά, την περίμετρο του σώματος τονίζει πλατιά καστανέρυθη ταινία. Όμοια ταινία και στη ράχη της λαβής. Εσωτερικά υπάρχει πλατιά καστανή ζώνη κάτω από το χείλος και μικρός καστανός κύκλος στο κέντρο του πυθμένα. Όλο το υπόλοιπο αγγείο καλύπτεται με καστανέρυθρο επίχρισμα. Στην κάτω επιφάνεια της δακτυλιόσχημης βάσης υπάρχει εγχάρκτη επιγραφή ΝΑ.

Τα αγγεία αυτά με τη μία οριζόντια λαβή και το ανοικτό, πεπλατυσμένο σώμα πιθανόν ονομάζονταν «κάναστρα», τουλάχιστον στην Αττική όπου είχαν αρκετή διάδοση στα ύστερα αρχαϊκά και τα κλασικά χρόνια. Προφανώς χρησιμοποιούνταν ως πιατέλες για το σερβίρισμα φαγητών και άλλων εδεσμάτων και όχι ως κύπελλα, καθώς μοιάζουν με τα ψάθινα «κάνιστρα» ή «κανά», δηλ. καλάθια.

Για την παραπάνω πιθανή ονομασία του σχήματος και τη χρήση

του βλ.:

Sparkes, B. & L. Talcott. 1970. *The Athenian Agora XII. Black and Plain Pottery of the Sixth, Fifth and Fourth Century B.C.*, 124-125.

Noble, J. 1988. *The Techniques of Painted Attic Pottery*, 149, 192-194.

Κόκκου-Βυριδή, Κ. 1999. *Πρώιμες πυρές θυσιών στο Τελεστήριο της Ελευσίνας*, 94.

Ένα σπικκό παράδειγμα περιείχε τρεις αστραγάλους:

Παυλάκη, Α. & Ν. Σταμπολίδης, επιμ. 2000. *Η πόλη κάτω από την πόλη*, 301 αρ. 295 (Γ. Καββαδίας).

Ανάλογα αγγεία, προϊόντα τοπικών εργαστηρίων, έχουν βρεθεί σε διάφορες θέσεις της Μακεδονίας, ιδιαίτερα στην περιοχή του θερμαϊκού και στη Χαλκιδική, τα περισσότερα όμως από αυτά είναι αδημοσίευστα. Συχνά φέρουν ταινιωτή διακόσμηση ως αποτέλεσμα ιωνικής επίδρασης.

Για «ντόπια» παραδείγματα βλ.:

Robinson, D.M. 1933. *Excavations at Olynthus V*, 28-29.

Βοκοποπούλου, Ι. 1990. *Οι ταφικοί τύμβοι της Αίνειας*, 99-100 πίν. 63B.

Καλτσάς, Ν. 1998. *Ακανθος I*, 256-257.

Σουρέφ, Κ. 2000. *ΑΕΜΘ 14*, 221, 225 εικ. 14α (Τούμπα Θεσσαλονίκης).

Σύγχρονα σπικκά παράλληλα με παρόμοια διακόσμηση:

Sparkes & Talcott, ό.π. 125, 288 πίν. 30 (ιδιαίτερα αρ. 733, 734). Κόκκου-Βυριδή ό.π. 225 πίν. 40.

Το χαρακτά γράμματα ΝΑ στη βάση ίσως αποτελούν αρχικά κάποιου κύριου ονόματος (του κατόχου του αγγείου;). Ανάλογες συντομογραφίες απαντώνται αρκετά συχνά στο κάτω μέρος της βάσης ανοικτών αγγείων.

Βιβλιογραφία

Γενικά βλ. Mallwitz, A. & W. Schiering, *Die Werkstatt des Pheidias in Olympia, Olympische Forschungen V* (1964) 149 κ.ε., A. Johnston, *Trademarks on Greek Vases* (1979).

Ελένη Μανιακίδου

10. Εξάλειπτρο με καπάκι

Τέλος 6ου αι. π.Χ.

Μένδη, παράλιο νεκροταφείο, τάφος 16

ΜΘ. 12547

Ύψος 0,078μ. (με το καπάκι). Διάμ. βάσης 0,098μ. Διάμ. στομίου 0,06μ.

Πηλός καστανοκίτρινος, καστανόμαυρη διακόσμηση.

Αέριαι, συγκολλημένη η λαβή

Έντονα ελλειψοειδές σώμα, λαβή ταινιωτή με πλαγιές αποφύσεις, βάση χαμηλή και καπάκι με κομβίοσχημο στέλεχος. Το κάτω μέρος του σώματος, η εξωτερική πλευρά της βάσης και της λαβής, καθώς και το εσωτερικό του αγγείου καλύπτονται από καστανόμαυρο γάνωμα. Ανάλογου χρώματος οριζόντιες ευθύγραμμες ταινίες και γραμμές κοσμούν το υπόλοιπο αγγείο. Στον ώμο περιμετρικά μια σχετική πλατιά κυματιστή ταινία.

Το αγγείο είναι προϊόν εγχώριου εργαστηρίου. Το σχήμα είναι δάνειο από τη νότια Ελλάδα και πιθα-

1. Τμήμα αττικού εμπορικού αμφορέα τύπου SOS

Πρώτο μισό 6ου αι. π.Χ.

Από το Καραμπουρνάκι (Μικρό Έμβολο) Θεσσαλονίκης, αρχαίος οικισμός

Βρέθηκε μέσα σε αποθηκευτικό χώρο (πιθεώνα) του αρχαίου οικισμού στην τούμπα του πρώην στρατοπέδου Κόδρα (Καλαμαριά), στην τομή 22-93B, σε βάθος 1,08-1,20 μ., στις 10/7/1996.

Κ. 96-1284

Σωζόμενο μήκος 0,071μ. Σωζόμενο πλάτος 0,069μ. Μέγιστο πάχος 0,012μ.

Πηλός αττικός, με λίγες προσμίξεις από χαλκικάκια (Munsel 7.5 YR 7/4)

Το καστανό γάνωμα είναι αρκετά απολεπισμένο σε ορισμένα σημεία.

Τμήμα από την περιοχή του ώμου και τη ρίζα της λαβής ενός αττικού εμπορικού αμφορέα του τύπου SOS. Ακριβώς κάτω από το σημείο πρόσφυσης της λαβής υπάρχει εγχάρακτη επιγραφή (graffito) με το όνομα ΚΑΛΙΟ σε αττικό αλφάβητο. Πρόκειται για τη γενική του ονόματος Καλίας, το οποίο είναι αρκετά συχνό στην Αττική.

Βιβλιογραφία

Τιβέριος, Μ.Α. 2000. Αθηναϊκό λάδι στον μυκό του Θερμαϊκού κόλπου κατά τον 6ο αι. π.Χ. Στο *ΜΥΡΤΟΣ, Μνήμη Ιουλίας Βοκοτοπούλου*, 519 κ.ε., εικ. 1.

Κατά την ανασκαφή του αρχαίου οικισμού στο Καραμπουρνάκι ήρθαν στο φως σημαντικές ποσότητες από όστρακα και μεγαλύτερα τμήματα αμφορέων του τύπου αυτού, καθώς και ένας ακεραίος, που χρονολογούνται στον 7ο και τον 6ο αι. π.Χ.

Οι αττικοί αμφορείς τύπου SOS χρησιμοποιούν για τη μεταφορά λαδιού και είχαν ιδιαίτερη διάδοση ήδη από τα τέλη του 8ου αι. π.Χ. στις αποικίες των παραλίων αλλά και στους οικισμούς της ενδοχώρας της Μακεδονίας. Για τέτοιους πρώιμους αμφορείς από τη Μένδη, ο ένας μάλιστα με graffito σε κυπριακό αλφάβητο που αναφέρει ένα όνομα και το πατρωνυμικό του βλ.: I. Vocotroulou & A.Ph. Christidis, *A Cypriot graffito on an SOS amphora from Mende Chalcidice, Kadmos* 34 (1995) 5 κ.ε.: Τιβέριος ό.π., 520 σημ. 6 Σ. Μοσχονοσιώτη, *Εγχώρια διακοσμημένη κεραμική από το νεκροταφείο της αρχαίας Μένδης στη Χαλκιδική, στο Το Αιγαίο στην πρώτη εποχή του Σιδήρου* (Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ρόδου, 1-4 Νοεμβρίου 2002), επιμ. Ν. Χρ. Σταμπολίδης & Α. Γιαννικουρή, 279-280, εικ. 2 (2004).

Για έναν εξίσου πρώιμο από το Αρχοντικό Πέλλας βλ.: Α. Χρυσοστόμου & Π. Χρυσοστόμου, *ΑΕΜΘ* 7 (1993), 163-4, σκ. 4, 169, εικ. 12.

Πολύ συχνά οι αμφορείς αυτοί –ορισμένοι από τους οποίους μπορεί να προέρχονται από ευβοϊκά εργαστήρια – φέρουν χαρακτηριστικές επιγραφές, που δηλώνουν το όνομα των ελαιοπαραγωγών και των εμπόρων λαδιού, ή άλλα εγχάρακτα εμπορικά σύμβολα και συμπλήρωμα, που αναφέρονται στην ποσότητα μιας παρτίδας ή στη χωρητικότητα των αγγείων. Για την ταύτιση του Καλία με ένα γνωστό πρόσωπο της αθηναϊκής αρι-

στοκρατίας βλ. Τιβέριος ό.π., 526. Το όνομα Καλίας είναι ιδιαίτερα συχνό στην Αττική: J. Kirchner, *Prosopographia attica* 518-526 (1901)· M.J. Osborne & S.G. Burne, *A Lexicon of Greek Personal Names II, Attica*, 245-246 (1994).

Ε. Μανακίδου

2. Όστρακο κορινθιακού κρατήρα ή κύλικας με αναθηματικού περιεχομένου εγχάρακτη επιγραφή

Μέσα 6ου αι. π.Χ.

Σάνη Χαλκιδικής, ιερό

ΜΘ 12705

3. Τμήμα αττικού σκύφου με εγχάρακτα σύμβολα

Τούμπα Θεσσαλονίκης, 1990. Οικόπεδο οδού Καλαβρύτων 17 (1990)

ΜΘ 18737

Σωζόμενο ύψος 0,027μ. Διάμ. Βάσης 0,07μ.

Σώζεται η δακτυλιόσχημη βάση και μικρό τμήμα από το κάτω μέρος του σώματος.

Το σωζόμενο τμήμα του αγγείου καλύπτεται από σπληνό μελανό επίχρισμα. Στην κάτω επιφάνεια του πυθμένα υπάρχει ιώδης κύκλος περιμετρικά και τα εξής εγχάρακτα σύμβολα:

↑ Γ Ι Ι Ο Ε ↑ ↑

Όλα τα σύμβολα είναι ευκρινή, εκτός από τη μικρή οριζόντια γραμμή η οποία μπορεί να είναι τυχαία ή να αποτελεί σημείο στίξης που χωρίζει την επιγραφή σε δύο τμήματα. Τα περισσότερα σύμβολα είναι αριθμητικά και αποτελούν μια παραλλαγή του ακροφωνικού συστήματος. Έτσι, το όρθιο βέλος συμβολίζει τον αριθμό 10, το Γ αντιπροσωπεύει το 5 και η κάθετη γραμμή τη μονάδα. Το Ε είναι δύσκολο να ερμηνευτεί, πάντως σε ορισμένες επιγραφές της Αιολίας αντιπροσωπεύει τον αριθμό 100. Μια άλλη εκδοχή είναι ότι το Ε είναι το αρχικό γράμμα μιας λέξης που αναφέρεται στο/στα αντικείμενα ή στη διαδικασία της καταμέτρησης που αποτυπώνεται εδώ. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι οι λέξεις ΕΝΘΗΜΑΤΑ, ΕΝΕΣΤΙ κλπ. οι οποίες χρησιμοποιούνται και σε συντομογραφία (π.χ. ΕΝ ή ίσως ακόμη και Ε) και δηλώνουν το περιεχόμενο. Με βάση τα παραπάνω υπάρχουν οι εξής τέσσερις δυνατότητες ανάγνωσης του χαραγματος, οι οποίες εξαρτώνται από την ερμηνεία του Ε και της μικρής οριζόντιας γραμμής:

Εάν το Ε συμβολίζει τον αριθμό 100:

18, -, 1, 120 είτε 19, 120

Εάν το Ε αποτελεί συντεταγμένη ένδειξη περιεχομένου (π.χ. «ἔνεστι»):

18, -, 1, Ε[ΝΕΣΤΙ], 20 είτε 19, Ε[ΝΕΣΤΙ], 20

Βιβλιογραφία

Αδημοσίευτο. Απεικονίζεται στο: Κ. Σουέρεφ, *ΑΕΜΘ* 4 (1990) εικ. 15. Παρόμοιο χάραγμα (κάθετη γραμμή, βέλος, δύο κάθετες γραμμές) υπάρχει στη βάση ερυθρόμορφου αμφορέα του Ζωγράφου του Πηλέως, που βρέθηκε στη Στρώμη (Γ. Μπακαλάκης *Ανασκαφή Στρώμης*, 67 (Θεσσαλονίκη 1967).

Για το συγκεκριμένο μετρικό σύστημα: A.W. Johnston, *Trade-marks on Greek Vases* 29-30 (Warminster 1979) ("arrow" delta = 10, "gamma" five). Πρβ. επίσης: M.N. Tod, *The Greek Numerical Notation*, *BSA* 18 (1911-12) 98-132, κυρίως 105, 113.

Για την ερμηνεία του Ε ως δήλωσης του περιεχομένου: A.W. Johnston, *Lists of Contents: Attic Vases*, *AJA* 82 (1978) 224-226. Για το Ε που συμβολίζει τον αριθμό 100 σε αιολικές αριθμητικές επιγραφές: M. N. Tod, *Three Greek Numeral Systems*, *JHS* 33 (1913), 27-34.

Ε. Κεφαλίδου

4. Τμήμα μελαμβαφούς σκύφου

Θεσσαλονίκη, Καραμπουρνάκι (παράδοση Σ. Τσάκου) T 291

Σωζόμενο ύψος 0,035μ. Διάμ. Βάσης 0,073μ.

Σώζεται μόνο η βάση και τμήμα από το κάτω μέρος του σώματος. Είναι συγκολλημένο από δύο όστρακα. Πηλός καστανοκόκκινος. Επίχρισμα θαμπό, αρκετά απολεπισμένο κατά τόπους.

Βάση δακτυλιόσχημη. Στην κάτω επιφάνεια του πυθμένα εγχάρακτο το όνομα ΠΥΡΟΣ, σε κορινθιακό αλφάβητο.

Βιβλιογραφία

Θεσσαλονίκη. Από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια. 1986. Οδηγός Έκθεσης αφιερωμένος στα 2300 χρόνια της Θεσσαλονίκης. Αθήνα, σ.83, εικ. 56. Τουράτσουγλου, Ι. 1998. *Μακεδονία. Ιστορία – Μνημεία – Μουσεία*. Αθήνα, σ.15, εικ. 11.

5. Χρυσό ενεπίγραφο δαχτυλίδι

Β' τέταρτο 5ου αι. π.Χ.

Σίνδος, ανδρικός τάφος 111

ΜΘ 8415

Διάμ. 0,02μ. Διάμ. σφενδόνης 0,017μ.

Χρυσός

Ακέραιο

Το δαχτυλίδι αποτελείται από λεπτό κρίκο, ανοικτό στο κάτω μέρος, και πλακοειδή σφενδόνη με ελλειψοειδές σχήμα. Φέρει την επιγραφή ΔΩΡΟΝ σε ιωνικό αλφάβητο. Το δαχτυλίδι είναι παλιότερο από τα άλλα κτερίσματα του τάφου, χρονολογείται στις αρχές του Β' τετάρτου του 5ου π.Χ. αιώνα και αποτελούσε μάλλον κειμήλιο του νεκρού.

Βιβλιογραφία

Δεσποίνη, Αικ. 1985. *Σίνδος, Κατάλογος της Έκθεσης*, Α.Μ.Θ. Αθήνα: ΥΠΠΟ, ΥΠΒΕ, ΤΑΠ. Σελ. 66-67.

6. Όστρακο αττικού μελαμβαφούς σκύφου με εγχάρακτη καρική επιγραφή

Γ' τέταρτο 5ου αι. π.Χ.

Θεσσαλονίκη, Πολίχνη, τράπεζα Λεμπέτ

Θ.Π. 11